

A'YÂNÜ'ş-ŞİA

(أعيان الشيعة)

Şia âlimlerinden Muhsin el-Emîn'in
(ö. 1952)İsnââşeriyye imam, âlim ve
ileri gelenlerine dair
biyografik eseri.

13.000 civarında biyografi ihtiva eden ve başlangıçtan itibaren XX. yüzyıla kadar (yaşayanlar hariç) Şiî imam, âlim ve ileri gelenlerini alfabetik sıra ile ele alan eser elli iki bölüme (cüz) ayrılmıştır. Birinci bölüm, siyer ve tabakat kitaplarının genel bir değerlendirmesinden ve eserin yazılış sebebini anlatan bir başlangıçtan (hutbetü'l-kitâb) sonra üç kısımdan meydana gelmiştir. Birinci kısımda eserin tertibi ve alfabetik sistemi hakkındaki bilgiler yer alır. İkinci kısımda sırasıyla Şia, İmâmiyye, Mütâvile, Kızılbaş, Râfıza, Ca'feriyye, Hâssa tabirleri ele alınarak bunların sözlük ve terim mânaları üzerinde durulur. Müellifin belirttiğine göre Hz. Osman'ın şehid edilmesinden sonra onun taraftarları Osmâniyye, Ali taraftarları da Aleviyye olarak anılmıştır. Yine müellifin iddiasına göre Abbâsîler devrinde bu iki ismin yerine geçen Ehl-i sünnet ve Şia tabirleri günümüze kadar intikal etmiştir. Buna göre Şia, genel olarak Ali b. Ebû Tâlib'in taraftarları, ilk Şiîler de Ammâr b. Yâsir, Ebû Zer el-Gıfârî ve Mikdâd b. Esved gibi kimselerdir. Şia mezhebi, imâmeti dinin rûknü sayması ve imam için belli özellikler kabul etmesi sebebiyle İmâmiyye, on iki imam görüşünü benimsemesi sebebiyle İsnââşeriyye, fıkıhta Ca'fer es-Sâdık'a bağlı olduğu için de Ca'feriyye adını almıştır. Müellif, Ali taraftarlığının Hz. Peygamber zamanında başladığını, Ali'nin hayatı boyunca da güçlenerek devam ettiğini, fakat daha sonra devlete hâkim olan Emevîler ve Abbâsîler devrinde Ehl-i beyt ve taraftarlarının sayısız zulüm ve baskılarla karşılaştığını belirtir. Bu arada Şia konusundaki ithamlarından dolayı İbn Kuteybe, İbn Hazm ve çağdaş müelliflerden Ahmed Emîn, Lothrop Stoddard, Mustafa Sâdık er-Râfî ve Muhammed Sâbit gibi yazarların düşüncelerini çeşitli yönlerden tenkide tâbi tutar. Ardından da Şia'nın yayılış sebeplerini inceler. Başta Ali b. Ebû Tâlib olmak üzere Ali evlâdının İslâmî ilimlere yaptığı hizmetleri ve diğer ilimlerin gelişmesindeki paylarını belirtir. Daha sonra Şia akaidini hulâsa eder. Bu

kısımda Allah'ın varlığı, bazı sıfatları ve Hz. Peygamber'in nübüvvetine temas edilir. Hz. Ali'nin ve on bir evlâdının Peygamber'den sonra yaratılmışların en üstünü, bu sebeple de imâmete en lâyık kimseler oldukları, Hz. Fâtıma'nın bütün kadınların en faziletlisi olduğu belirtilir. Dinî hükümlerin tesbiti konusunda sadece imamların veya din bilgilerine tam mânasıyla vâkıf güvenilir müctehidlerin yetkili olduğu savunulur. Diğer iman ve ibadet konularının önemi üzerinde durularak Şia'nın her türlü aşırılıktan uzak olduğu ifade edilir. Müellif ashop hakkındaki görüşlerini ortaya koyarken Hz. Peygamber'i sevdikleri için ashabını da sevdiklerini, onların mâsum olmadıklarını, Peygamber'i mümin olarak görüp mümin olarak ölmenin *adl** sayılmak için yeterli bulunmadığını belirterek riyaetlerinin tenkide tâbi tutulması gerektiğini ileri sürer. Buna göre *adâlet**'i sabit olan sahâbiye hürmet duyulur ve rivayeti kabul edilir. Bu durumda olmayan Mervân b. Hakem, Mugîre b. Şu'be, Velîd b. Ukbe ve Büsr b. Ertât gibi kimselerin rivayetleri ise muteber sayılmaz. Bu arada İmâmiyye'nin Kur'an konusundaki düşüncesini açıklayan müellif, Kur'an'ın değiştirildiğinin söylenemeyeceğini, böyle bir iddiayı ileri sürenin yalancı ve iftiracı olduğunu, noksan ve fazlalık iddia edenlerin kendilerince de tekfir edildiğini belirtir. Daha sonra başlangıçtan itibaren son devirlere kadar dinî ve pozitif ilimler sahasında eser yazan Şiî âlimlerden örnekler vererek *Kütüb-i Erba'a* diye bilinen *el-Kâfi*, *Men lâ yahduruhü'l-fakih*, *Tehzîbü'l-aşkâm* ve *el-İstibşâr* adlı eserleri özellikle zikreder; bu kitaplarda yer alan 44.244 hadisin bile İmâmiyye'nin İslâmî ilimlere karşı ifa ettiği hizmetin kuvvetli bir delili olduğunu söyler. İslâm devletlerinde önemli görevler almış Şiî vezir, emîr, kadı ve diğer şahsiyetlerden bahsettikten sonra Şia'nın günümüzde yayılmış olduğu belgeleri alfabetik sıraya göre tanıtır. Birinci bölümün üçüncü kısmında A'yanü'ş-Şi'a'nın telifi sırasında başvuru olan 393 eser yine alfabetik sıra ile kaydedilir.

İkinci bölümde Hz. Peygamber'in hayatı ile Hz. Fâtıma'nın hayatı anlatılmakta, üçüncü bölümde Hz. Ali'nin hayatı ayrıntılı bir şekilde incelenmekte, bu arada Şerîf er-Radî tarafından toplanan, hutbe, vaaz, hikmetli sözler ve bazı risâlelerinden oluşan *Nehcû'l-belâğ*'a'nın muhtevasının Hz. Ali'ye ait olma-

dığı konusundaki iddialar reddedilmektedir. Dördüncü bölümde Hz. Hasan'dan başlanarak on bir imamın hayatı anlatılır. On ikinci imam Muhammed b. Hasan'ın doğumu, fazileti ve özellikleri işlendikten sonra onun ölmeyip ortadan kaybolduğu inancına geçilir. Buna göre Muhammed b. Hasan gerek Hz. Peygamber'den gerekse imamlardan intikal eden haberlerde belirtilen vasıfları kendinde toplayan, dünyanın bir günlük ömrü bile kalsa mutlaka ortaya çıkarak zulmü bertaraf edip her yeri adalet ve iyiliklerle dolduracak olan şahsiyettir. Âhir zaman çıkacağı beklenen *mehdî** odur. Onun 260 (873) yılında kaybolması, 328 (940) yılında "büyük gaybet"e geçmesi ve tekrar döneceği, Şia'da bir inanç esasıdır. Eserde, "Sâhib'üz-zamân" adı da verilen bu imamın zuhûr edeceğini belirten delillerin mütevâtir olduğu ısrarla belirtilmekte ve muhaliflere cevaplar verilmektedir. Bu arada mehdînin ilk gaybeti esnasında Şia'yı yönettiği kabul edilen ve süferâ-yi erbaa (bk. GAYBET) diye anılan dört sefir hakkında da bilgi verilmekte ve mehdînin zuhûrunun belli alâmetlerin ortaya çıkmasından sonra gerçekleşeceği ifade edilmektedir.

A'yanü'ş-Şi'a'nın dokuz cilt tutan daha sonraki bölümlerinde İsnââşeriyye âlimleri ve önde gelen şahsiyetlerin biyografileri ele alınarak incelenmektedir. Biyografilerde önce biliniyorsa doğum ve ölüm tarihi, nisbesi, eserleri, diğer âlimlerin bu kişi hakkındaki görüşleri, Şiîlik'teki yeri ve tesirleri anlatılmakta, şiir ve nesirleri aktarılmaktadır. Özellikle de yayımlanmamış şiirleri varsa bunların tamamı nakledilmektedir. Eserin son bölümü, müellifin, oğlu Hasan el-Emîn'in katkılarıyla yazdığı kendi biyografisini ihtiva etmektedir. Burada doğumu, ailesi, öğrenimi, yetişmesi, diğer âlimlerle münasebetleri, seyahat ve hizmetleri anlatılmış; ayrıca hakkında yazılan makaleler, faziletlerini belirten şiirlere ve ölümünden sonra yazılan mersiyelelere de yer verilmiştir.

A'yanü'ş-Şi'a, gerek hacmi ve ele aldığı şahsiyetler bakımından gerekse faydalandığı kaynaklar açısından uzun bir çalışmanın ürünüdür. Şia kültürü, özellikle Şia ricâli konusunda önemli bir kaynaktır. Ancak Şia inancında yerleşmiş bazı telakkilerin (imamların mânevî vasıfları ve mâsum oluşları, devlet reisliği anlayışı, beklenen mehdî vb.) savunulması sırasında ilmî sınırların dışına çıkıldığı, taassuba düşüldüğü, mezhep tarafgirliğinden uzak kalınmadığı dikkati çekmektedir.

A'yanü's-Şî'a 1938-1963 yılları arasında elli altı cüz olarak basılmıştır. Kitabın beşinci baskısı, müellifin oğlu Hasan el-Emîn'in tahkiki ile, biri fihrist olmak üzere on bir cilt halinde yapılmıştır (Dârü't-teârûf, Beyrut 1403/1983). Eserin hacmi büyük boy (34 cm.) olmak üzere, 211 sayfalık fihrist hariç, 5600 sayfayı geçmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

A'yanü's-Şî'a, I-X; Ma'a'l-Mektebe, s. 100-101; "A'yanü's-Şî'a", ed-Dirâsâtü'l-edebîyye, V/1, Beyrut 1963, s. 101-103.

MUSTAFA ÖZ

A'YÂS

(الاعیاس)

Kureys kabilesine mensup
Ümeyye b. Abdüşems oğullarının
bir kolu.

A'yâs, "ağaçları birbirine sarılmış koruluk" anlamına gelen ve "asıl ve menşe" mânasında da kullanılan İs kelimesinin çoğuludur. Ümeyyeoğulları'nın kurucusu sayılan Ümeyye b. Abdüşems b. Abdümenâf'ın on iki erkek çocuğundan Âs, Ebû'l-Âs, İs, Ebû'l-İs ve bazı rivayetlerde Üveys adlı oğullarının teşkil ettiği kola A'yâs adı verilmiştir. Bosworth'un zannettiği gibi (*El² Suppl.* [Fr.], I, 103) A'yâs bu dört isimden yalnızca birinin çoğulu olmadığı gibi adı geçenlerin hepsi aynı şahıs da değildir. A'yâs'ın anneleri Âmine bint Ebân b. Küleyb'dir. Ümeyye b. Abdüşems ölünce oğlu Ebû'l-Âs, annesi Âmine'yi baba bir kardeşi Ebû Amr ile evlendirmiş (Câhiliye döneminde yaygın olan bu nevi evlilikler Kur'ân-ı Kerim'de [bk. en-Nisâ 4/2] yasaklanmıştır), Ebû Amr'ın Âmine ile evliliğinden Ebû Muayt dünyaya gelmiştir. İbn Hazm, A'yâs arasında Ebû Amr'ı da zikreder.

Ümeyye b. Abdüşems'in bir diğer karısından olan çocukları Harb, Ebû Harb, Süfyân, Ebû Süfyân ve Amr'ın teşkil ettiği kola ise, Ukâz Savaş'ında kardeşleri Harb'in yanında her biri arslan (anbes) gibi savaşmışlarından dolayı, Anâbis

(الغائب) adı verilmiştir. Muâviye b. Ebû Süfyân gibi Ümeyye'nin Anâbis kolundan gelen Emevî halifelerine Süfyânîler, Mervân b. Hakem ve Abdülmelik b. Mervân gibi A'yâs kolundan gelenlere ise Mervânîler denilmiştir.

A'yâs'a mensup olan önemli şahsiyetler arasında şu isimler sayılabilir: Kureys'in hakîm ve şairlerinden kabul edilen Hz. Osman'ın dedesi Ebû'l-Âs, onun oğlu ve Hz. Osman'ın babası Affân, Hz. Osman, Hz. Osman'ın amcası Hakem b. Ebû'l-Âs, Hakem'in oğlu ve Hz. Osman'ın kâtibi olan Emevî Halifesi Mervân b. Hakem, meşhur Emevî Halifesi Ömer b. Abdülâzîz ve babası Abdülâzîz b. Mervân, Hz. Peygamber'in valilerinden Attâb b. Esîd ve onun dedesi Ebû'l-İs b. Ümeyye, Hz. Peygamber'in Yemen'e vali gönderdiği Hâlid b. Saîd, Hz. Peygamber tarafından adı Abdullah diye değiştirilen Hakem b. Saîd ile dedeleri Âs b. Ümeyye.

BİBLİYODGRAFYA:

Kâmus Tercümesi, "a'ys" md.; İbnü'l-Kelbî, *Cemheretü'n-neseb*, I, 148-150, 151-176; Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, s. 98-99, 100 vd.; 159 vd., 187 vd.; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 112, 318; Belâzürî, *Ensâb*, IV/1, s. 2-3, 456; İbn Düreyd, *el-İstikâk*, s. 53-54, 166; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 78-79, 80 vd., 113-114; C. E. Bosworth, "A'yâs", *El² Suppl.* (Fr.), I, 103.

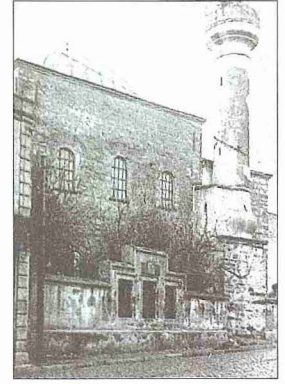
MUSTAFA FAYDA

AYAS AĞA

(ö. 892/1487)

Osmanlı mimarı.

Babasının adı Abdullah olan Ayas Ağa'nın doğum tarihi ve yeri bilinmemektedir. Fâtih Sultan Mehmed dönemi mimari faaliyetlerinde görev almış, büyük bir ihtimalle aynı dönemin meşhur mimarlarından Atik (Âzatlı) Sinân ile birlikte İstanbul'daki Fâtih Külliyesi'nin (1463-1471) yapımında çalışmıştır. II. Bayezid döneminin başlarında hayatta olan Ayas Ağa'nın hangi yapılarda doğrudan görev aldığı kesinlikle bilinmemekte, fakat 892 (1487) tarihli mezar taşı kitabesinde "üstat" unvanıyla anılmasından, mes-

Mimar
Ayas Ağa
Camii'nin
1938
yılındaki
durumu -
Saraçhanebaşı /
İstanbul
(Ayverdi'den)

leğinde önde gelen bir şahsiyet olduğu anlaşılmakta ve yaşadığı dönemin belli başlı yapılarının pek çoğunda çalıştığı tahmin edilmektedir. Yapımını üstlendiği eserlerin adlarının da tam olarak bilinmemesine karşılık, 879 (1474-75) tarihli bir vakfiyeden, kendi adına biri Afyon'da olmak üzere iki cami ve bir mektep yaptığı ve bu hayrata mallarını bağışladığı öğrenilmektedir. İstanbul Şehzadebaşı'nda Mimar Ayas Mescidi (Saraçhanebaşı Mescidi) ve Mimar Ayas Mektebi olarak tanınan iki yapı, mimarın mezarıyla birlikte 1957 yılında yol açmak için ortadan kaldırılmıştır. Afyon'daki camisinin yıkılış tarihi ise bilinmemektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

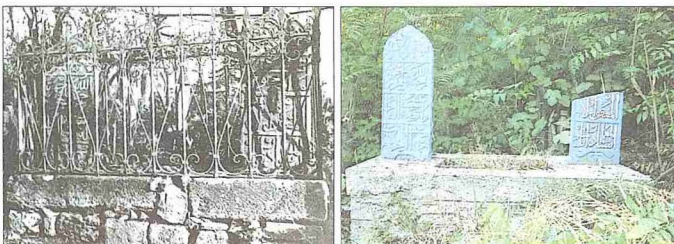
Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l-cevâmi'*, I, 122; L. A. Mayer, *Islamic Architects and Their Works*, Genève 1956, s. 55-56; Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsi*, III, 456-457; Zeki Sönmez, *Başlangıçtan XVI. Yüzyıla Kadar Anadolu'daki İslâm ve Türk Devri Yapılarında Çalışan Sanatkârlar* (doktora tezi, 1981), İÜ Ed.Fak., s. 301-302; İ. Hakkı Konyalı, Fâtih'in Mimarı Ayas'ın Mezarını ve Mescidini Yıkırmayacağız", *Tarih Hazinesi*, sy. 2, İstanbul 1950, s. 93-95; F. İ. Ayanoğlu, "Fâtih Devri Ricâlî Mezartaşları ve Kitabeleri", *VD*, IV (1958), s. 201.

ZEKİ SÖNMEZ

AYAS AĞA KÜLLİYESİ

Amasya'nın
Şamlar (Şamlılar) mahallesinde
Ayas Ağa tarafından
XV. yüzyılın sonlarında yaptırılan
küçük bir külliye.

Mimar
Ayas Ağa'nın
Saraçhanebaşı'ndaki
eski
ve Eyüp'e
nakledildikten
sonraki
yeni kabri -
İstanbul

Bulunduğu mahalleye nisbetle Şamlar adıyla da anılan cami, medrese ve sıbyan mektebinden ibaret külliye'nin bânisî II. Bayezid devri Kapı ağalarından Ayas Ağa'dır. Hüseyin Hüsameddin, kitabesi olmayan külliye'nin 900 (1494-95) yılında yaptırıldığını bildirir. Külliye'nin yerinde daha önce Dânişmendioğlu Emîr (Melik) Gazi'nin hayratından olan Şamlar Ca-